

Соња Веселиновић

ПРЕВОЂЕЊЕ ЈЕ УВЕК ПОЛИТИЧКО

(Рада Ивековић, *Политике превођења*, превела са француског Милена Остојић у сарадњи с ауторком, Фрактура, Загреб, 2022)

Књиге посвећене превођењу прилично су ретке у регионалном научном и културном простору, па и преводи таквих студија. Још су ређе књиге које превођењу не приступају као језичком трансферу вештачки изолованом од свих могућих идентитетских, културних, политичких процеса из којих произлази и којима је условљено. Студије које притом баштине и значајне увиде феминистичких приступа превођењу, попут књиге *Политике превођења* Раде Ивековић, права су ризница идеја и подстицаја за преосмишљавање језичких и културних релација. Пошто су радови обједињени у овој књизи већином настајали на француском језику, осим једног на хрватском и једног на енглеском, ни сам поступак превођења на хрватски језик није за ауторку и

преводитељку представљао неутралан и транспарентан чин, већ процес који освешћују и према којем се јасно одређују. Као што су теоретичарке попут Луиз фон Флотов (чија је књига *Pog и њијевог: љревођење у „гоба феминизма“* [Translation and Gender: Translating in the 'Era of Feminism', 1995] преведена на хрватски 2005. године) истакле, свест о роду у преводилачком деловању управља пажњу ка релацијама између језичких реалија и друштвених стереотипа и норми, осветљава језичку политику и културне разлике, управо потенцирајући чињеницу да преводитељка/преводац неминовно у дело уписује своје специфичне културне и политичке карактеристике.

Осврћући се, у поговору, на процес превођења своје књиге, Рада Ивековић практично демонстрира сложене теоријске тезе о којима се у радовима промишља – од властите вишејезичности, односа према првом или матерњем језику, писму, па до трансјезичности и положаја „страњскости” у језику као методи језичке и политичке аутономије и слободе. Наводи како ће читаоци зацело уочити разлику између њеног хрватског у тексту „Феминизам, нација и држава у производњи знања још од 1989. Епистемолошка вјежба политичког превођења” и стандардног језика преводитељке Милене Остојић. Кроз есеје у књизи, такође, многи термини, било да је реч о неологизмима или пак изразима који на хрватском немају устаљеног парњака, наведени су ради прецизности исказа и бољег разумевања и у загради на француском. Уосталом, поднаслов књиге – *Exercices de partage* – није ни преведен, већ остављен на француском, као нека врста кључног термина који се на тај начин уводи, образлаже и током читања прихвата и разумева у свом преведеном и непреведеном облику. У једној од фуснота, указује се на то да кључна синтагма

partage de la raison није преводива без остатка, будући да значи и поделу, раздвајање, али и дељење са неким, тако да се јавља као истовремена могућност и немогућност. Превођењу се, дакле, у овој књизи приступа из толико различитих углова, од сасвим практичног и конкретnog, преко хипотеза о перманентном превођењу, покушаја дефинисања преводилачког процеса као трансформације субјекта, напорног идентитета као конструисаног, привременог, у настајању, или пак виђења превођења као условљеног оживљеном телесношћу, смештањем тог односа или стања између; па све до својеврсне филозофије превођења која подразумева и превођење концепата мишљења, превођење међу епистемама или, напослетку, превођење субјекта.

Полиџике превођења отвара предговор познатог француског филозофа Етјена Балибара, који између осталог указује на то да ови есеји не само да представљају суму знања и истраживања ауторке, већ произлазе непосредно из животних околности, искорењености и егзила, али и безграничне знатижеље према идејама и људима и „снаге имагинације да се постане другим а да се ипак не изгубимо и да себе не издамо” (7). Ова формулација веома тачно бележи позиционирање есејисткиње у односу на сложене националне и културне релације – од југословенских чворишта и раскола, преко специфично индијских културно-политичких околности с обзиром на њено индолшко професионално усмерење, па до ситуације у Француској као простора егзила у којем се њена сазнајна и филозофска полазишта даље децентрирају – јер се ово доследно упоређивање и укрштање посматраних феномена темељи не само на теоријским аналогијама већ и на индивидуалном искуству. Овакав приступ код Раде Ивековић драгоцен је зато што теорија и искуство непрестано коригују и преиспитују једно друго, омогућавајући ауторки да се, како она то формулише, „стави у превођење”, те да „оператор ‘подјеле ума’ одржи отвореним, непрестано дијелећи (с другима) управо ум” (277). Жанровска те дискурзивна флуидност код Ивековић присутна је од раних дела као што су студија *Друи Индија* (1982) или есејистичка књига *Сјоросџ-ојоросџ* (1988), а поготово преписка с Богданом Богдановићем *Ееји: ејисџоларни есеји* (1986).

И *Полиџике превођења* започињу, дакле, тематизовањем властите сазнајне позиције, односно егзистенцијалног измештања, интелектуалног расредиштења и *џранснационалне конверџенције*, које ауторка описује у уводном тексту „Прије и послје”. Догађај према којем се успоставља ово временско одређење јесте рат у Југославији, који је у потпуности изменио живот ауторке не само у смислу просторног измештања него и идентитетских питања. Такође, по доласку у Француску, морала је „преводити саму себе”, односно пронаћи нови језик и „модифицирати своје координате и референце” (41). Овој личној димензији у уводном поглављу „Предати се, одважити се” придружују се два текста, „Рат за утемељење Европе” и „Балканизација ума”, који разматрају питања нације, заједнице и национализма, западно-европског модернитета, глобализације, насиља. Рада Ивековић ова питања уводи кроз индивидуалну причу, те их филозофски промишља укрштајући перспективе (хрватска, српска, европска, па и индијска у даљој паралели). Важан допринос у таквом проблемском приступу представљају и студије и становишта интелектуалаца с простора бивше Југославије, попут Радомира Константиновића, Богдана

Богдановића, Небојше Попова, Сташе Зајовић, Жаране Папић, који остају део духовног обзора ауторке, иако су француској научној заједници у којој делује готово потпуно непознати.

Поглавље „Рат и постајања” посвећено је питањима субјективације и другости у контексту производње знања и когнитивне неједнакости. Ивековић се посебно посвећује питањима субјекта као европског концепта и заснивању грађанског статуса и суверенитета на субјективитету, док су азијске филозофије избегле теоретизацију субјекта, нису биле суверенистичке и утемељиле су снажан идеал унутрашње слободе. Већ овде видимо да ауторка користи термин превођење и за премошћавање између различитих модела репрезентације и епистемологија, дакле у једном ширем смислу дељења знања, трансформације базичних концепата и културно приписаних вредности. Поменути есеј „Феминизам, нација и држава у производњи знања од 1989. Епистемолошка вјежба политичког превођења”, заснован на излагању на скупу „РЕДактура” у Загребу 2011, а први пут објављен у зборнику *Жене за мир* („Жене у црном”, Београд, 2012), усредсређује се на једну од кључних тема ауторке, а то је релација државе, нације и полности. Осим што се осврће на деловање феминизма у социјалистичкој Југославији, оцртавајући тако локални контекст, Рада Ивековић повезује методолошки феминистички приступ и субалтерне студије те пореди ситуацију жена и субалтерног субјекта, особито мигранта, као оних који су увек у међупростору и омогућују размену или превођење, социјализацију, политику, „као амбивалентни а не као 'битно' друго (јер 'жене' и 'женско' то нису), већ као уједно 'исто' и 'друго', и уједно 'ни исто' 'ни друго'” (78). Сагледавши пол/род као темељан у конструкцији нације и успостављању суверенитета у тексту „Спол нације”, она види подређеност жена у нацији као модел за све друге неједнакости које нација настоји да легитимише путем генералног консензуса о неједнакости жена. Полазећи од поменутог термина поделе ума, приписивања вредности и дистинкција, ауторка показује како је филозофији, хуманистичким и друштвеним наукама својствено прикривање хијерархије полова. Посебно се у том смислу концентрише на питања имиграната у Француској, али и одсуства постколонијалних и субалтерних студија у Француској, односно недостатка дискурса који би артикулисао актуелна питања произашла из колонијалне прошлости.

Централно поглавље књиге „Превођење, насиље, језик”, на изванредан начин, све ове претходно уведене проблемске линије осветљава концепцијом превођења као пројектом изградње заједничког, као азила и узајамности. Ауторка указује на сферу „културног превођења”, које види као поникло у постколонијалним студијама, односно студијама културе, истовремено предочавајући и ограничења оваквог приступа, јер је превођење увек и свуда политичко, с обзиром на то никако није неутрална или невидљива активност. У овом поглављу она се у већој мери осврће на специфично језичке околности, сагледавајући превођење као израз нашег живљења између, у процесу трансфера, а оно само је условљено оживљеном телесношћу, анимираним телом које отеловљује однос. У том смислу, она превођење види као свему инхерентно, будући да нема неког чистог стања које није већ преведено. „Оно је текст који се нама и кроз нас, преводитеља преводи, полазећи од аутора, а преводи и нас *уписујући и нас* такођер у ту нову верзију. Преображавајући нас.

Идентитети аутора/преводитеља се мијешају” (178). И даље, однос пројекције или конфузије између сопства и другог у мистичкој љубави подразумева „транс-субјектно (и транс-објектно, наравно) надилажење као и другачију врсту спознаје, где 'спознати' значи 'постати друго', у транс-егоистичном и транс-идентитарном ликовану које открива недостатност језика и сваког представљања” (178–179). Осим метафора сексуалног спајања, ужитка, мешања и интрузије, ауторка креативно примењује и концепт уљеза Жан-Лика Нансија да би преводивост повезала са егзистенцијалним парадоксом и западним виђењем идентитета. „Имати поријекло у другој/другој, дуговати му/јој живот, ето неподношљивог када се егзистенција обликује према идентитетском начелу и властитој центричности” (186). Отуда Рада Ивековић, под дејством другачије конфигурације субјективације у источној мисли, разматра превођење у контексту одустајања од сопства, децентрирања. Њена хипотеза перманентног превођења којем морамо да помажемо отварајући значења, тако што ћемо прихватити „саморасредиштење, да се ставимо на мјесто другог” (194), такође се повезује и са улогом превођења у спровођењу расподеле знања и когнитивне неправде. Драгоцен допринос ауторке у овој сфери јесте и упознавање својих читалаца са „изолираном великом фигуром европске књижевности и филозофије” (208) Радомиром Константиновићем и неким основним тезама из његових књига *Философија џаланке* и *Декартова смрт*.

Водећи нас кроз низ приповести, метафора и концепата, Рада Ивековић заправо са разних страна приступа и субверзивном капацитету превођења у релацији према системима моћи и знања, што је сасвим блиско феминистичком теоретизовању превођења, а особито пракси. Превођење, у ширем и ужем смислу, види се као могући коректив хегемонијских облика знања, а отуда и као агент *раз-насиља* (*déviolences*). „Преводити политике, преводити саставе, покрете, институције, границе, државне обвезе, ангажмане према међународним институцијама, регионалну сурадњу итд. овдје је од највећег значаја јер деактивира насиље” (264), истиче ауторка. Наспрам хињене невидљивости превођења као стратегије комуникације и потчињавања поставља се оно које доприноси глобалној когнитивној правди, тако што обухвата и „подјеле у глави, подјеле ума изван друштвених, економских, политичких цијепања и с ону страну власничког статуса који не исцрпљује људске увјете живота” (264). Оваква визија може деловати утопијски, баш као што су могли деловати апели и протести против рата у Југославији, у којима је учествовала Рада Ивековић и други интелектуалци које помиње. Но, питање ефекта се овде не поставља, оно се налази и с ону страну у теорији концептуализоване етике превођења, на пример код Бермана. Овде је реч о једном начину поимања и повезивања ствари, односно *сјављања себе у превођење*, излагања из једнојезичног идентитета и преговарања о границама. А динамично, сликовито, али и суптилно и емпатично писање ауторке посебна је вредност ове књиге која с читаоцем гради однос поверења и блискости, у трагању за једном „недостајућом повијешћу”.